

VILÁG- TÖRTÉNET

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **CSOMA MÓZES**
A KÉSŐI KÁDÁR-KORSZAK KÜLPOLITIKAI NYITÁSA
- **NOVÁK ATTILA**
HOSSZÚ MENETELÉS, KIHASZNÁLT KISKAPUK
- **TARRÓSY ISTVÁN**
KÜLPOLITIKAI RENDSZERVÁLTÁS AFRIKAI TEREPEN
- **ISAAC BERSHADY – VÁMOS PÉTER**
„TANULNI JÖTTEK MAGYARORSZÁGRA”
- **SZEMLE**
SCHREK KATALIN, JOACHIM MATZINGER, MIKLÓS DÁNIEL,
PALÓCZ MÁRK, NAGY KORNÉL ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

TARTALOM

Külpolitikai nyitás Magyarországon az 1980-as évek második felében (Vámos Péter)	325
<i>Tanulmányok</i>	
Csoma Mózes: A késői Kádár-korszak külpolitikai nyitása. A magyar–dél-koreai diplomáciai kapcsolatok létrejötte	329
Novák Attila: Hosszú menetelés, kihasznált kiskapuk. A magyar–izraeli diplomáciai kapcsolatok története a kapcsolatok újrafelvételéig	349
Tarrósy István: Külpolitikai rendszerváltás afrikai terepen. Kapcsolatok a Dél-afrikai Köztársasággal az 1980–1990-es években	371
Isaac Bershady – Vámos Péter: „Tanulni jöttek Magyarországra.” Kínai vendégmunkások Győrben, 1987–1990	387
<i>Műhely</i>	
Demeter Gábor: Az oszmánok és a muszlimok megítélése a bolgárok között a 19. században. A mai sztereotípiák és előítéletek gyökerei	409
Farkas Dániel: Irány Baku! A Dunsterforce története	431
<i>Szemle</i>	
Ukrajna története (Schrek Katalin)	461
László Zoltán magyar–albán szótára. Imperializmus és nyelvtudomány (Joachim Matzinger)	466
Lengyelkérdés – fogas kérdés? (Miklós Dániel)	470
Hitler francia katonái a Szovjetunióban (Palócz Márk)	473
Magyar diplomáciai források az azeri–örmény viszályról (Nagy Kornél)	476

Jelen számunkat Vámos Péter szerkesztette

A késői Kádár-korszak külpolitikai nyitása

A magyar–dél-koreai diplomáciai kapcsolatok létrejötte

A késői Kádár-korszak egyik legemlékezetesebb külpolitikai lépése a magyar–dél-koreai diplomáciai kapcsolatok 1989. februári felvétele volt. A hidegháború időszakában a magyar külpolitika a koreai nép egyetlen törvényes képviselőjeként a félsziget északi részén regnáló Koreai Népi Demokratikus Köztársaságot (KNDK, Észak-Korea) ismerte el, a vele formálisan hadiállapotban lévő Koreai Köztársasággal (Dél-Korea) pedig a szovjet tömb többi országával egyező módon nem tartott fenn kapcsolatot. A magyar lépés egyértelműen a hidegháborús szövetségi rendszer megbontását jelentette, a phenjani rezsim pedig rendkívül feszülten reagált a történetekre. Jelen tanulmány a kapcsolatfelvétel folyamatát mutatja be levéltári források, valamint az egykori résztvevők visszaemlékezéseinek felhasználásával.

A magyar–koreai kapcsolatok gyökerei

Az 1980-as évek második felében kibontakozott magyar–dél-koreai kapcsolatépítés előzményeként feltétlenül szükséges a magyar–koreai viszony történetének vázlatos bemutatása. 1892-ben az Osztrák–Magyar Monarchia formálisan felvette a kapcsolatokat a koreai Csoszon Királysággal, de a növekvő japán befolyás következtében tényleges kapcsolatok kialakítására akkor nem nyílt lehetőség. A nagy múltú ország 1910-ben elvesztette önálló államiságát, majd pedig 35 éven keresztül a Japán Birodalom részét képezte. Fontos megemlíteni ugyanakkor, hogy a 20. század első felében több magyar utazó is megfordult a Koreai-félszigeten, akik közül gróf Vay Péter lelkipásztor, Baráthosi Balogh Benedek néprajzkutató, majd később Balázs Ferenc erdélyi író is egyértelműen kiálltak a koreai nemzeti függetlenség mellett.

Tényleges kétoldalú kapcsolatok kialakítására csak a második világháború után, a szocialista Magyarország és a két részre választott Koreai-félsziget északi területein kikiáltott Koreai Népi Demokratikus Köztársasággal került sor. A *Szabad Nép* című pártlap 1948. november 12-én tudósított Pak Hon Jong (korabeli hibás

* A szerző a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kara Koreai Tanszékének habilitált tanszékvezető egyetemi docense (1088 Budapest, Reviczky u. 4., csoma.mozes@kre.hu).

átírással Pad Hennen) észak-koreai külügyminiszter és Rajk László magyar külügyminiszter táviratváltásáról, valamint a diplomáciai kapcsolatok egy nappal korábban történt felvételéről. A cikkben az szerepelt, hogy Rajk László a kormány előtt beszámolt a koreai partnertől kapott táviratról, amely szerint a félszigeten – pontosabban annak északi területein – a szovjet csapatoknak köszönhetően „hatalmas változások” mentek végbe, ezért javasolta, hogy Magyarország és a KNDK létesítsen diplomáciai és gazdasági kapcsolatokat. A kormány határozata értelmében Rajk táviratban értesítette Pak Hon Jongot, hogy az ország készségesen felveszi a kapcsolatot Észak-Koreával, és üdvözölte a „szabadságszerető népek táborának új tagját”.¹

A kétoldalú kapcsolatok 1950 tavaszán váltak intenzívebbé. Simics Sándor magyar követ ekkor érkezett meg phenjani állomáshelyére, majd nem sokkal később Kvon O Dzsik észak-koreai követ is átadta megbízólevelét a magyar fővárosban. A koreai háború kitörése 1950. június 25-én újabb lendületet adott a földrajzi szempontból távoli országok együttműködésének. Mint Rákosi Mátyás emlékirataiból kiderül, a harcok fokozódása után megkérdezte a budapesti koreai követet, hogy a KNDK rendelkezik-e modern kórházakkal, majd felajánlotta, hogy Magyarország készen áll egy hadikórház kiszállítására a koreai hadszínterre. A magyar pártvezető egyeztetett erről Sztálinnal is, aki helyeselte a kezdeményezést.² 1950 nyarától hét éven keresztül összességében több mint kétszáz magyar orvos és egyéb egészségügyi szakember dolgozott egymást követő turnusokban Észak-Koreában.

A magyar szolidaritásnak voltak más megnyilvánulásai is: egyrészt a munkahelyeken „koreai békeműszakok” kezdődtek, hogy a lakosság a fokozott munkavégzéssel is hozzájáruljon a KNDK támogatásához; valamint 1951-től Magyarország több száz észak-koreai hadiárvéd és vendégdiákot fogadott be, akiknek száma az évtized közepére megközelítette az ezer főt. A háború nagy fokú érdeklődést idézett elő a koreai történelem és a koreai kultúra iránt is, ami beindította a kulturális érintkezést is. Sövény Aladár nyelvész vezetésével ekkor készült el az első magyar–koreai szótár kéziratos változata, valamint a koreai kultúra számos eleme ekkor jelent meg először Magyarországon. Több vezető koreai értelmiségi – így Li The Dzsun novellista, Csve Szüing Hi táncművész és Han Szor Ja író – személyesen is járt Budapesten, mások pedig szakmai munkásságuk révén váltak ismertté, az utóbbiak közül Szol Csong Sik és Lim Hva költőket, valamint Kim Szun Nam zeneszerzőt lehet megemlíteni. A későbbiekben mindezek a személyek – valamint a fentebb említett Pak Hon Jong külügyminiszter és Kvon O Dzsik budapesti követ is – a phenjani rezsimen belüli koncepciók perек kárvallottjaivá váltak.

A magyar–koreai kapcsolatokban az 1950-es évek közepén kezdődtek változások, mivel a desztalinizációtól kategorikusan elzárkózó KNDK igyekezett távol maradni a magyarországi belpolitikai folyamatoktól. Ennek egyik megnyilvánulása volt, hogy a Koreai Munkapárt Központi Bizottsága azzal a kéréssel fordult a Magyar

1 Magyarország elismeri a független Koreai Népi Demokratikus Köztársaságot. In: *Szabad Nép*, 6. (1948) 261. sz. 2. (1948. november 12.)

2 Rákosi, 1997. II. 832.

Dolgozók Pártjához (MDP), hogy a Magyarországon tartózkodó és MDP-tagsággal rendelkező észak-koreai diákok egyelőre ne vegyenek részt az MDP életében.³

Az igazi vízvázlat azonban az 1956-os magyar forradalom lett, amely idején a phenjani vezetés rendkívül radikális döntéssel reagált a fejleményekre: a Magyarországon tanuló csaknem ezer koreai diákot pánikszerű gyorsasággal hazaszállították. A lépés célja egyértelműen az volt, hogy az észak-koreai állampolgárok minél kevesebb személyes tapasztalatot szerezhessenek abban a légkörben, ami Magyarországon kialakult. A diákok közül ráadásul többen részt vettek a forradalom harciban: számos visszaemlékezés megemlíti a koreai diákok felbukkanását, akik a fegyverek kezelésétől kezdve a barikádok építéséig több helyszínen is segítséget nyújtottak a felkelőknek.⁴ Miként Práth Károly phenjani magyar nagykövet egyik jelentésében kifejtette, a Magyarországról hazarendelt diákokat a helyi hatóságok azonnal politikai továbbképzésre irányították, hogy elfeledtessék velük a forradalom alatt látottakat.⁵ Ennek ellenére a Kim Ir Szen Tudományegyetemre került hallgatók 1957 januárjában olyan falfirkákkal és röplapokkal szórták tele az intézményt, amelyek kiálltak a magyar forradalom mellett.⁶

Az 1956-os forradalom komoly árnyékot vetett a kétoldalú kapcsolatokra, az egykori „ellenforradalmi lázadás” emléke pedig végigkísérte a KNDK és a Magyar Népköztársaság viszonyát. A KNDK történelemszemlélete a mai napig rendkívül elítélően tekint az akkori magyar eseményekre: miként a középiskolákban használatos Szege Rjoksza (Világtörténelem) tankönyv leírja, az 1953–1954-ben miniszterelnöki tisztet betöltő Nagy Imre „fel akarta borítani” a szocialista rendszert, valamint a mezőgazdaság kapitalista átalakítását szorgalmazta. Ezzel Magyarországon megjelentek a kapitalizmus elemei, a „reakcióso”k pedig újra hatalomra jutottak. Megnyílt a kapu a „burzsoá ideológia” és a „rothadt kapitalista életmód” beáramlása előtt. A tankönyv leírása szerint az „ellenforradalmi lázadást” az amerikai imperializmus robbantotta ki, mivel buzdította a „kapitalizmus illúzióját” kergető munkásokat és diákokat, valamint „számtalan fegyverrel és munícióval” támogatta őket. A tankönyv szerint csak úgy lehetett úrrá lenni a válságos helyzeten, hogy a „néptömegek egységfrontot alkottak a Magyarországon állomásozó szovjet katonasággal, és megvédték a magyar szocializmust”. A KNDK történészei úgy látják, hogy az 1956-os események azzal a „súlyos tanulsággal” szolgáltak, hogy kellő erőt kell alkalmazni a „népuralom” fenntartására, valamint hangsúlyt kell fektetni a „párt és a néptömegek” együttműködésére.⁷

3 Turi Ferenc külügyminisztériumi osztályvezető 1954. június 7-i levele az MDP Országos Központja részére. MNL OL XIX-J-1-k 1945–1964 Korea 8. doboz 17/d.

4 Csoma, 2012. 50–64.

5 Práth Károly phenjani magyar nagykövet 1957. január 14-i jelentése. MNL OL XIX-J-1-k 1945–1964 Korea 8. doboz 17/d.

6 Lankov, 2005. 147.

7 Pak, 2012. 8–10.

Közvetett kapcsolatok Dél-Koreával

Az 1956-os magyar forradalom a Koreai-félsziget déli részén is komoly visszhangot váltott ki, ugyanakkor az események megítélése komoly szimpátiával párosult, ami aztán évtizedekre meghatározta a dél-koreai köztudatot Magyarország vonatkozásában. A forradalom kitörésekor Li Szin Man dél-koreai államfő abban bízott, hogy a magyar és a lengyel események begyűrűznek majd Észak-Koreába is, így kiemelt figyelem övezte a Budapestről érkező híreket. A *Csoszon Ilbo* című szöuli napilap 1956. október 26-án arról számolt be, hogy a magyar főváros „tűztengerré változott”, három nappal később pedig a szöuli Városháza előtt „Északi nemzettestvéreink, keljetek fel!” jelszóval antikommunista tömeggyűlésre került sor. A megmozdulás résztvevői arra szólították fel az északiakat, hogy lázadjanak fel a „brutális kommunista uralom” ellen. 1956. november 2-án a *Csoszon Ilbo* már azt közölte, hogy a dél-koreai katonaság terveket készített arra az esetre, ha a KNDK-ban is kitörne egy forradalom. Kim Jong U védelmi miniszter a küszöbönálló háború lehetősége miatt megiltott minden eltávozást a hadseregben, Li Szin Man államfő pedig deklarálta, hogy országának feladata a phenjani rezsim megdöntése.⁸ A szovjet intervenció után négy nappal a szöuli Nemzetgyűlés határozatban foglalt állást a magyarországi történésekkel kapcsolatban: a dokumentum az ENSZ azonnali beavatkozását sürgette, a külügyminiszter-helyettes pedig a magyar nép felszabadítására indítandó „keresztes hadjárat” szükségességéről adott ki nyilatkozatot.⁹

A felfokozott hangulatban a szöuli Yonsei Egyetem kilenc politikatudomány és diplomácia szakos hallgatója megalakította a Magyar Szabadságot Védő Önkéntes Diákkatonák elnevezésű szervezetet, hogy Magyarországra utazva harcoljanak a szovjet csapatok ellen. A szervezet vezetője Li Man Szob negyedéves hallgató volt, aki később a szöuli Nemzetgyűlés elnöke lett, másik vezéralakja pedig Ju Dzse Gon elsőéves hallgató, aki később szintén fontos politikai tisztségeket töltött be. Az egyetemisták felkeresték Kim Jong U védelmi minisztert, akit tájékoztattak terveikről és közbenjárását kérték, hogy Magyarországra utazhassanak. A miniszter azonban vázolta nekik, hogy milyen nemzetközi felháborodást váltana ki, ha az Egyesült Államok egyik szövetségese szabadcsapatot küldene a vasfüggöny mögé, így arra kérte a lelkes diákokat, hogy inkább üljenek vissza az iskolapadba, és majd később a nemzetközi jog eszköztárával folytassák küzdelmüket.¹⁰ A Magyar Szabadságot Védő Önkéntes Diákkatonák bevetésére tehát nem került sor, ugyanakkor a fiatalok spontán szerveződése egyértelmű bizonyítéka annak, hogy milyen nagymértékű szimpátiahullám bontakozott ki az országban Magyarország iránt.¹¹

A fentiekkel párhuzamosan széles körű adománygyűjtési akció kezdődött a kelet-ázsiai országban: a befolyt 6,6 millió von készpénzből a dél-koreai Vöröskereszt nagy mennyiségű ruhaanyagot vásárolt, amit az amerikai Vöröskereszten és

⁸ Kim, S., 2001. 251–252.

⁹ *Csoszon Ilbo*, 1956. november 9.

¹⁰ A szerző interjúja Ju Dzse Gonnal Szöulban, 2016. július 14.

¹¹ Az ezredfordulót követően Li Man Szob és Ju Dzse Gon is magyar állami kitüntetésben részesült egykori kiállításuk elismeréseként.

az amerikai hadseregen keresztül juttattak el az ausztriai menekülttáborokban lévő magyaroknak.¹² 1956 karácsonyán továbbá megjelent a Koreai Szabad Irodalmárok Társasága nevű szervezet antikommunista verseskötete, amely a *Hanggari Piga* (Magyarország szomorú dala) címet viselte. A kötetben tíz antikommunista költő versei szerepelnek, melyeket a magyar népek küldtek. Legtöbbjük irodalmi szempontból nem tekinthető kiforrottnak, a budapesti hírek hatása alatt sietve elkészített költeményekről van szó. 1956-ban ráadásul csupán olyan források voltak elérhetőek Magyarországról a Koreai-félsziget déli részén, amelyek még a japán gyarmati uralom idején kerülhettek ki Kelet-Ázsiába. Ez a magyarázata annak, hogy a verseskötetben szerepel egy Nagy-Magyarországot ábrázoló korabeli revizionista plakát, valamint két antikommunista versben is megjelenik a „Nem! Nem! Soha!” felkiáltás. A *Hiszek Magyarorszáგ végső feltámadásában és a Csodaszarvas legendája* című versek témái is egyértelműen a Horthy-korszakhoz kötődnek.¹³

A magyar forradalom emlékének megőrzéséhez legnagyobb mértékben azonban egy másik, a fent említett kötetből teljesen függetlenül készült vers járult hozzá. Kim Cshun Szu költő *Egy budapesti kislány halálára* című versét az ihlette, hogy – a szülői újságok beszámolója szerint – Budapesten egy tizenhárom éves kislány is áldozatul esett a szovjet beavatkozásnak.¹⁴ Kim Cshun Szu költeménye széles körű ismertségre tett szert az országban, az idősebb generációk a mai napig szinte kivétel nélkül emlékeznek rá. E sorok írója szülői magyar nagykövetségként még 2020-ban is találkozott egy olyan idősebb nemzetgyűlési képviselővel, aki fejből tudta szavalni a magyar forradalomnak emléket állító művet.

A Magyar Népköztársaság és a Koreai Köztársaság között csak húsz évvel a magyar forradalmat követően kezdődtek meg az első óvatos kapcsolatépítési kísérletek, melyeket egyértelműen a dél-koreai fél kezdeményezett. Ennek hátterében részükről két célkitűzés állt: egyrészt a két koreai állam kiélezett rivalizálása során fontos szemponttá vált a lehető legszélesebb nemzetközi kapcsolatrendszer kiépítése, másrészt a dél-koreai gazdaság fejlődése már lehetővé és szükségessé tette az új gazdasági együttműködési lehetőségek feltérképezését is. 1977-ben az ottawai magyar nagykövetség arról számolt be jelentésében, hogy a helyi dél-koreai diplomáciai misszió jegyzékeit és meghívóit nem csupán saját szövetségeseivel osztja meg, hanem a szocialista országok képviselőivel is.¹⁵ Ezzel párhuzamosan a kuvaiti magyar nagykövet is közeledést tapasztalt az ottani dél-koreai misszió részéről, sőt a dél-koreai kereskedelmi képviselő vezetője egy spontán beszélgetés során megemlítette a magyar misszióvezetőnek, hogy szívesen bevonnának magyar mérnököket is a koreai építőipari vállalatok kuvaiti projektjeibe.¹⁶ A rá következő évben a tokiói magyar nagykövetség jelentette, hogy egy „Kim” néven bemutat-

12 A dél-koreai *Tehan Njuszu* filmhíradó 100. adása.

13 Kim-Rhee, 1956.

14 A verset Osváth Gábor főiskolai docens ültette át magyar nyelvre. Lásd: Osváth, 2006.

15 Dr. Németh József ottawai magyar nagykövet 1977. november 28-i jelentése. MNL OL XIX-J-1-j 1977 Korea 79. doboz.

16 Szigeti Károly kuvaiti magyar nagykövet 1977. december 4-i jelentése. MNL OL XIX-J-1-j 1977 Korea 79. doboz.

kozó titokzatos férfi telefonon felhívta a magyar missziót, aki állítólag a dél-koreai *Donga Ilbo* napilap osztályvezető-helyetteseként tevékenykedett, és személyes találkozót kért a magyar sajtóattasétól. Az illető dél-koreai újságírókat akart Budapestre küldeni, valamint magyar előadóművészeket akart meginvitálni Szöulba. A titokzatos férfi ráadásul azt állította, hogy a felesége egy magyar nő.¹⁷

A kapcsolatépítés lehetősége a közelgő szöuli olimpia árnyékában

Mint ismeretes, 1979-től a Szovjetunió afganisztáni intervenciója következtében a két világrendszer viszonya ismételtelen fagyosabbá vált, valamint 1979-ben Pak Csong Hi dél-koreai államfő meggyilkolását követően a kelet-ázsiai ország belső viszonyai is átmenetileg turbulenssé váltak. 1980 májusában a délnyugati Kvandzsü városban kezdetét vette a helyi lakosság kormányellenes megmozdulása, amit Cson Du Hvan tábornok csak a hadsereg bevetésével tudott elfojtani. Bár a brutális fejlemények a nyugati világban is felháborodást váltottak ki, az államfővé előlépő Cson Du Hvan kormányzata rövidesen komoly nemzetközi sikereket ért el a sportdiplomácia területén: az ország ugyanis elnyerte az 1986. évi X. Ázsiai Játékok, valamint az 1988-as XXIV. Olimpiai Játékok megrendezésének jogát.

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött külügyi jelentések tanúsága szerint a Koreai Köztársaság belső viszonyainak stabilizálódását követően folytatódtak az ország kapcsolatépítési kísérletei a szocialista országokkal. 1982-ben a tokiói magyar nagykövetség jelentette, hogy a dél-koreaiak kapcsolatba léptek Jugoszlávia, Csehszlovákia és Bulgária tokiói képviselőivel, valamint Szöulba invitálták az MTI tokiói tudósítóját.¹⁸ Az utóbbi meghívást a magyar fél végül elutasította, valamint a Külügyminisztérium egyik 1982-es feljegyzése is leszögezte, hogy a kapcsolatépítési kezdeményezéseket „újabb utasításig” udvariasan el kell háritani.¹⁹

1982 őszén Komár Lajos, a Közép-Európai Nemzetközi Bank vezérigazgatója azonban engedélyt kapott arra, hogy a dél-koreai fővárosba látogasson. A helyszínen a koreai tisztviselők elmondták neki, hogy ki akarják terjeszteni a valójában már akkor is létező gazdasági kapcsolataikat a szocialista országokkal. Egy nyugatnémet közvetítón keresztül ugyanis csehszlovák gyártmányú textilgépeket szereztek be, egy hongkongi vállalaton keresztül pedig szövet importáltak a KNDK-ból. Magyarországtól szívesen vásároltak volna műtrágyát és építkezéseken használatos acélszerkezeteket, valamint azt szerették volna elérni, hogy üzletembereik jelen lehessenek a budapesti tavaszi és őszi vásáron. A koreai tisztviselők azt is elmondták a magyar vezérigazgatónak, hogy a szovjet szatellitországok közül Magyarországot

17 Dr. Kós Péter tokiói magyar nagykövet 1978. szeptember 19-i jelentése. MNL OL XIX-J-1-j 1978 Korea 81. doboz.

18 Dr. Kós Péter tokiói magyar nagykövet 1982. március 23-i jelentése. MNL OL XIX-J-1-j 1982 Korea 81. doboz.

19 A Külügyminisztérium IV. területi főosztályának 1982. április 8-án készült feljegyzése. MNL OL XIX-J-1-j 1982 Korea 81. doboz.

találták a leginkább rugalmasnak, így a szöuli kormányzat Magyarországon keresztül kívánja elindítani a nyitást a szocialista országok felé.²⁰

A fentiekkel egy időben magyar részről is fokozottan megjelentek olyan igények, amelyek a közvetítőcégek kikapcsolására, valamint a közvetlen kereskedelmi kapcsolatok megteremtésére vonatkoztak. A dél-koreai kapcsolatok iránt a legnagyobb érdeklődést mutató külkereskedelmi vállalat a Transelektro volt, amely elsősorban energetikai gépekkel szeretett volna betörni az ottani piacra.²¹ A vállalat jelezte is a Külügyminisztériumnak, hogy szeretne közvetlen kapcsolatba lépni dél-koreai partnerével, de ezt a külügyi vezetés akkor még elutasította.²²

1983-ban a nemzetközi viszonyok azonban ismét kedvezőtlen fordulatot vettek: egyrészt szeptemberben a szovjet légvédelem Szahalin térségében lelőtt egy dél-koreai utasszállító repülőgépet, másrészt októberben a burmai hivatalos látogatáson tartózkodó Cson Du Hvan elnök ellen észak-koreai ügynökök bombamerényletet próbáltak meg végrehajtani.

A KNDK egyre fokozódó aggodalommal figyelte, hogy a Koreai Köztársaság komoly sportdiplomáciai sikereket arat. 1984 kora nyarán emiatt Kim Ir Szen páncélozott különvonaton hosszú kelet-európai körútra indult, hogy személyesen kérje meg a „testvéri szocialista országok” vezetőit, hogy országaik maradjanak távol a közelgő szöuli olimpiától. Ehhez hozzá kell tenni azt is, hogy az 1980-as évek közepére a nemzetközi olimpiai mozgalom súlyos válságba került: 1980-ban a Moszkvában megrendezett olimpiai játékokat az Egyesült Államok és szövetségesei bojkottálták, míg 1984-ben a Los Angeles-i játékokon a Szovjetunió szatellit-országainak nagy része nem vett részt. A korabeli külügyi jelentésekből kiderül, Taraba János phenjani magyar nagykövet megkérdezte Hvang Dzsang Jop KB-titkárt, hogy nem lenne-e lehetőség az olimpia közös megrendezésére Szöulban és Phenjanban. A KB-titkár azt felelte, hogy ez „nagyon bonyolult feladat” lenne, valamint az Egyesült Államok és Dél-Korea a sportesemény szöuli lebonyolításával nagy fokú nemzetközi presztízsnövekedést kíván szerezni a Koreai Köztársaságnak, ami viszont ellentétes a KNDK érdekeivel. Miként a KB-titkár kifejtette, egy olyan mozgalmat kellene kezdeményezni, amely megpróbálja elérni, hogy az olimpiát egy másik országban tartsák meg.²³

Kim Ir Szen kelet-európai útja a Szovjetunióon keresztül Lengyelországba, majd a Német Demokratikus Köztársaságba, Csehszlovákiába, Magyarországra, Jugoszláviába, Bulgáriába és Romániába vezetett. A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) KB külügyi osztályát vezető Horn Gyula visszaemlékezése szerint a „nagy vezér” megérkezése előtt a KNDK budapesti nagykövetsége megpróbálta elérni, hogy a Prágából érkező különvonat előtt lobogozzanak fel minden útbá eső

20 A Külügyminisztérium IV. területi főosztályának 1982. november 30-i feljegyzése. MNL OL XIX-J-1-j 1982 Korea 81. doboz.

21 A szerző interjúja Csányi Sándor egykori kereskedelmi képviselővezetővel Budapesten, 2009. április 3.

22 Szabó Ferenc külügyminisztériumi főosztályvezető levele a Transelektro vállalat részére 1982. szeptember 3-án. MNL OL XIX-J-1-j 1982 Korea 81. doboz.

23 Dr. Taraba János phenjani nagykövet 1984. december 4-i jelentése. MNL OL XIX-J-1-j 1984 Korea 86. doboz.

vasútállomást, illetve a helyi lakosok a sínek mentén felsorakozva integessenek a szerelvénynek.²⁴ Ilyesmire a késői Kádár-korszakban azonban már nem kerülhetett sor, sőt a tárgyalásokról fennmaradt tolmácsjelentés tanúsága szerint Kádár János egy burkolt kritikát is megfogalmazott a vendég előtt: felhívta az észak-koreai pártfőtitkár figyelmét arra, hogy a KNDK-nak nem lenne szabad elhanyagolnia az ország nemzetközi megítélését. A kapitalista országok ugyanis hajlamosak úgy tekinteni az észak-koreaiakra, mint túlságosan „mrev” és „szögletes” emberekre. Kádár János a burkolt kritika mellett a következő mondattal jellemezte a magyar–észak-koreai kapcsolatok kiüresedettségét: „Korea ugyanolyan távolságra van tőlünk, mint mi Koreától.”²⁵

Horn Gyula visszaemlékezéséből az is kiderül, hogy Kim Ir Szen a tárgyalások során főleg Dél-Koreával foglalkozott, ahol megfogalmazása szerint a „legsötétebb nyomor, kizsákmányolás és represszió” uralkodik. Az észak-koreai vendég elősorban azt kívánta üzeni, hogy a magyar fél semmiképpen se vegyen részt a szülői olimpián.²⁶

Nem sokkal ezt követően azonban váratlan enyhülés vette kezdetét a Koreai-félsziget két állama között. 1984 augusztusában egy tájfun súlyos károkat okozott Dél-Koreában, a KNDK pedig segélyszállítmányok küldését ajánlotta fel. Így valósulhatott meg az a szürreális fejlemény, hogy Panmindzsonnál szovjet gyártmányú ZiL teherautók százai haladtak át a fegyverszüneti vonalon, és 7200 tonna rizst, valamint ruhákat és gyógyszereket szállítottak a károsultak ellátására. Eközben az incshoni kikötőbe négy észak-koreai teherhajó érkezett, fedélzetükön 100 ezer tonna cementtel.²⁷

A pozitív tendenciának kedvezett az is, hogy 1985 márciusában Mihail Szergejevics Gorbacsov lett a Szovjetunió Kommunista Pártjának új főtitkára, ami új fejezetet nyitott a két világrendszer viszonyában. Ezzel egy időben a Koreai-félsziget két állama között a Vörös kereszt égíse alatt tárgyalások kezdődtek, aminek eredményeképpen 1985 szeptemberében megvalósult a háború által szétszakított családok első találkozója. A közelgő szülői olimpia tekintetében is előrelépés történt, ugyanis Fidel Castro kubai elnök – minden bizonnyal a KNDK kezdeményezésére – azzal a javaslattal állt elő, hogy a KNDK társrendezőként vegyen részt a sportesemény lebonyolításában. A Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) 1986 januárjában a svájci Lausanne-ban megszervezte az északi és a déli fél találkozóját, azonban nem sikerült közös nevezőt találni. Az északiak azt szerették volna, hogy a huszonhárom versenyszámból tizenegyet a KNDK területén rendezzenek meg, azonkívül közös szervezőbizottságot és olimpiai csapatot akartak felállítani. A NOB ugyanakkor csak a versenyszámok töredékét vitte volna északi területre, bár Észak-Korea rohammunkában több stadiont épített, hogy készen álljon valamennyi igé-

24 Az utazásról a KNDK propagandistái egy külön kötetet is készítettek: *Everlasting Fraternal Friendship*, 1984. A magyarországi tárgyalásokról bővebben: Horn, 1991. 194–196.

25 Kádár János és Kim Ir Szen 1984. június 8-i négy szemközti beszélgetéséről készült tolmácsjelentés. MNL OL XIX-J-1-j 1984 Korea 85. doboz.

26 Horn, 1991. 196.

27 N. Korea's flood relief aid for S. Korea in 1984. In: *KBS World*, 2018. március 22.

nyelt versenyszám lebonyolítására.²⁸ 1986 szeptemberében került sor az el nem kötelezett országok hararei csúcsértekezletére, amelyen a KNDK az afrikai országoktól kért segítséget a társrendezői szerepkör támogatására, de csupán Mali, Ghána és Burkina Faso állt az ügy mellé.²⁹

A helyzet megoldása érdekében 1986 októberének végén Kim Ir Szen váratlanul Moszkvába utazott, ezúttal már nem a páncélozott különvonatán, hanem repülőgépen. Arról akarta meggyőzni Gorbacsovot, hogy a KNDK társrendezőként nyolc versenyszámot bonyolíthasson le, ennek elutasítása esetén viszont a Szovjetunió hirdessen bojkottot. A szovjet pártfőtitkár a bojkott lehetőségét egyértelműen elutasította, ugyanakkor megígérte, hogy a KNDK társrendezői közreműködését támogatni fogja.³⁰ Fontos megemlíteni, hogy Kim és Gorbacsov találkozására alig két héttel a reykjavíki szovjet-amerikai csúcstalálkozó után került sor, amely – bár nem zárult látványos megállapodással – kétségkívül kiszámíthatóbbá tette a két szuperhatalom egymáshoz való viszonyát. A fellelhető dokumentumokban nincs nyoma annak, hogy Gorbacsov tett volna bármilyen konkrét lépést a KNDK olimpiai szerepvállalásának elősegítése érdekében.

Látszólagos mellékszál – kulturális és tudományos együttműködés Budapest és Szöul között

Látszólagos mellékszál ugyan, de az 1980-as évek közepén egy magyar könnyűzenei együttes komoly sikereket aratott Dél-Koreában, ami már a politikai kapcsolatfelvételt megelőzően érdeklődést keltett hazánk iránt a kelet-ázsiai országban. A Neoton Família az évtized első felében komoly népszerűsége tett szert Japánban, az ottani lemezterjesztők révén pedig a felvételek Dél-Koreában is elérhetővé váltak, ahol 1986-ig Newton Family (sic!) néven már három hanglemezük is megjelent.

Mint Csepregi Éva énekesnő évekkel ezelőtt e sorok írójának részletesen elmondta, a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat részéről az együttest menedzselő Erdős Péter mindenképpen ki akarta használni a dél-koreai megjelenésben rejlő lehetőségeket. Erdős nagyon jól tájékozott volt politikai ügyekben, így tisztában volt azzal, hogy nem származhat nagyobb baj abból, ha kiutaznak a kelet-ázsiai országba. Csepregi Éva visszaemlékezése szerint a popmenedzser valamennyi ilyen ügyet előzetesen egyeztetette Bors Jenővel, a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat első emberével. Az egyetlen nehézséget a dél-koreai vízum beszerzése jelentette, amivel Erdős az együttes japán menedzserét, egy Sig Jutani nevű férfit bízott meg (a nevet ebben az átírási formában Csepregi Évától kaptam – CS. M.). Végül a budapesti japán nagykövetségen fénymásolatokat készítettek az együttes kiutazó tagjainak

28 A szerző interjúja Rátkai Ferenc diplomatával, volt misszióvezetővel Budapesten, 2009. január 16.

29 Pontosabb azonosítási adatokkal nem rendelkező, 1986. október 16-i, New Yorkból származó rejtlejelezett jelentés. ÁBT L R-IV/1986.

30 Dr. Taraba János phenjani nagykövet 1986. november 13-i jelentése. MNL OL XIX-J-1-j 1986 Korea 88. doboz.

útleveleiről, az adatokat pedig Japánon keresztül juttatták el Dél-Koreába. Magyarországon mindenki úgy tudta, hogy az együttes tagjai ismételen Japánba utaznak.

A szülői utazás előtt az együttes elkészítette annak a slágernek a koreai nyelvű változatát, amely Japánban már nagy sikert aratott. A japán partner elküldte a dalszöveg koreai fordítását, aminek begyakorlásához viszont a budapesti észak-koreai nagykövetség (!) közreműködésével sikerült találni egy koreaiul beszélő magyar férfit. A szülői turné egyébként nagy sikert hozott: a Newton Family fellépett a *Seoul Song Festival* nevű eseményen, ahol elnyerte a legjobb előadó díját, valamint rengeteg televíziós felvétel készült az együttesről. Miután a zenekar visszaérkezett Magyarországra, Erdős Péter a minisztériumban megrovást kapott, mivel a Neoton Família olyan országba látogatott, amely nem állt diplomáciai kapcsolatban a Magyar Népköztársasággal.

Egy évvel később sor került Csepregi Éva énekesnő második szülői utazására is, amihez a magyar állam már hivatalos jóváhagyását adta. A korszak viszonyait ismételen jól jellemzi, hogy a közelgő olimpia árnyékában alkalmi együttműködés alakult ki az Erdős Péter által irányított zenekar énekesnője és a Német Szövetségi Köztársaságban élő – tehát a Kádár-rendszerből disszidált – Mándoki László zenész között. A cél az volt, hogy a „Leslie Mandoki & Eva Sun” nevet viselő duó *Korea* című slágera a sportesemény hivatalos dala legyen. Bár ez nem valósult meg, a dal világszerte népszerűvé vált.³¹

A fentiekhez képest kevésbé látványosan, de a gazdasági-politikai kapcsolatokat megelőzően az 1980-as évek derekán tudományos együttműködés is kibontakozott a Koreai Köztársaság és a Magyar Népköztársaság között. A koreai fél részéről ezt a Yonsei Egyetemen működő Keleti és Nyugati Tanulmányok Intézete kezdeményezte, magyar részről az MTA Világgazdasági Kutatóintézete lett a partner. Az együttműködés közzgazdász delegációk kerekasztal-konferenciáiban és közös publikációkban öltött testet, a találkozókat Kim Dal Csung és Kádár Béla professzorok vezették.³² Az első szülői kiutazásra 1985 októberében került sor, magyar részről Hámori Jenő kutató vett részt a Kim Dal Csung professzor által szervezett konferencián.³³

A két koreai állammal fenntartott kapcsolatok ellentétes irányai

Az 1980-as évek közepén már teljesen egyértelmű volt, hogy a magyar–dél-koreai gazdasági együttműködés azonnali előnyökkel kecsegtetne a magyar fél számára: lehetőséget jelenthet az export növelésére, a közvetlen külkereskedelmi ügyletek beindítására, valamint működő tőke behozatalára is. 1985-ben már közvetlen tár-

31 A szerző interjúja Csepregi Éva énekesnővel Budapesten, 2008. november 13.

32 A szerző interjúja Csányi Sándor egykori kereskedelmi képviselővezetővel Budapesten, 2009. április 3.

33 A Yonsei Egyetem Keleti és Nyugati Tanulmányok Intézete és az MTA Világgazdasági Kutatóintézete által kötött 1985. október 10-i memorandum. A szerző tulajdonában lévő eredeti dokumentum, amelyet Kim Dal Csung professzor adott át 2019. december 18-án.

gyalások is kezdődtek a magyar Skála-Coop és a dél-koreai kereskedelmi szervezet (KOTRA) között, tényleges együttműködés azonban akkor még nem jött létre.³⁴

A magyar döntéshozók előtt ekkor már az is körvonalazódott, hogy a szovjet vezetés korántsem áll ki feltétlenül a KNDK mellett. Erre leginkább abból a nyílt kritikából lehetett következtetni, amiről 1985 szeptemberében Taraba János phenjani nagykövet számolt be jelentésében. A helyi szovjet nagykövetség „illetékes diplomatája” ugyanis arról tájékoztatta a magyar külképviseletet, hogy bár a KNDK egyre inkább abban érdekelt, hogy szorosabbra fűzze a Szovjetunióhoz és a szovjet tömb országaihoz fűződő kapcsolatait, valójában nem változtat korábbi magatartásán és továbbra is „egyensúlyozást” fog folytatni Moszkva és Peking között.³⁵ A szovjet–amerikai párbeszéd újabb és újabb lépcsőfokai – az 1985. novemberi genfi csúcstalálkozó, az 1986. októberi reykjavíki csúcstalálkozó, majd az 1987. decemberi washingtoni csúcstalálkozó – pedig jelentősen javították a két világhatalom egymáshoz való viszonyát, ami már azt az üzenetet hordozta magában, hogy a kétpólusú világrendszerben gyökeres változások kezdődhetnek.

A magyar–dél-koreai gazdasági kapcsolatok létesítésének zászlóvivője a Magyar Gazdasági Kamara lett, főképpen Beck Tamás elnök és Lőrincze Péter főtítkár, akik a puhatolózó lépések során mindvégig maguk mögött tudhatták Marjai József miniszterelnök-helyettes támogatását. Beck Tamás 1987 augusztusában saját balatoni nyaralójába invitálta a KOTRA képviselőjét, akivel megállapodást írtak alá arról, hogy a felek egymás fővárosában kereskedelmi képviseletet nyitnak. A KOTRA képviselete 1987 decemberében kezdte meg tevékenységét a budapesti Átrium Hotelben, a Magyar Gazdasági Kamara szöuli irodája pedig 1988 márciusában nyílt meg. A szöuli iroda vezetője Csányi Sándor lett, aki korábban a tokiói magyar kereskedelmi képviselet munkatársa volt.³⁶

A magyar–dél-koreai kapcsolatépítés ügye azonban a szöuli olimpia közeledtével egyre érzékenyebb kérdéssé vált az olimpia elleni egyre hangosabb észak-koreai tiltakozás miatt. A KNDK társrendezői szerepére irányuló törekvések kudarc után a phenjani rezsim már a teljes bojkott mellett foglalt állást, valamint 1987 novemberében egy terrorakciót hajtottak végre a közelgő sportesemény megzavarására. Két észak-koreai ügynök bombát csempészett fel a dél-koreai légitársaság Bagdad–Szöul útvonalon közlekedő repülőgépére. A gép azután az Indiai-óceán felett eltűnt a radarok képernyőjéről. A géprobbantókat pár nappal később a bahreini repülőtéren fogták el. Mindketten öngyilkosságot kíséreltek meg, de egyiküket – egy fiatal nőt – sikerült megmenteni. Kim Hjon Hi később bevallotta, hogy mindketten a KNDK ügynökei voltak, a repülőgép felrobbantása pedig azt a célt szolgálta, hogy a nemzetközi közösséget elriasszák a szöuli olimpián való részvételtől.³⁷ A KNDK hivatalos kommunikéje „teljes kitalációnak, csalásnak, valamint csupa ellent-

34 Dr. Melega Tibor külkereskedelmi miniszterhelyettes 1985. november 25-én kelt levele a Külügyminisztérium részére. MNL OL XIX–J–1–j 1985 Korea 93. doboz.

35 Dr. Taraba János phenjani nagykövet 1985. szeptember 18-i jelentése. MNL OL XIX–J–1–j 1985 Korea 93. doboz.

36 A szerző interjúja Csányi Sándor egykori kereskedelmi képviseletvezetővel Budapesten, 2009. április 3.

37 Kim, H., 1994. 170–173.

mondásnak” minősítette a fentieket. Cáfolatként pedig azt az érvet hozták fel, hogy Kim Hjon Hi nevű nő nem szerepel KNDK-beli felsőoktatási intézmények és kiképzőközpontok nyilvántartásában.³⁸ Kim Hjon Hi vallomásából az is kiderült, hogy a terrorakciót megelőzően a két ügynök átmenetileg Budapesten tartózkodott, ahonnan az észak-koreai nagykövetség gépkocsiján folytatták útjukat. Mark Palmer budapesti amerikai nagykövet arra kérte a magyar hatóságokat, hogy vizsgálják ki a terroristák budapesti tartózkodásának körülményeit. Az esetre reagálva a KNDK budapesti nagykövetségén Ho Kvan Ho ideiglenes ügyvivő sajtótájékoztató keretében „ünnepélyesen kijelentette”, hogy országának semmi köze a történetekhez.³⁹

Több mint három évtized távlatából elemezve a korabeli fejleményeket egyértelműen kijelenthető, hogy az 1980-as évek végén a KNDK már határozottan elégedetlen volt a szocialista országok nagy részével, köztük magával a Szovjetunióval is. 1987 decemberében Kim Jong Nam külügyminiszter Moszkvában tárgyalva közölte Eduard Sevardnadze szovjet külügyminiszterrel, hogy a szovjet tömb országainak támogatása és szolidaritása a KNDK iránt túlságosan „lanyha”. Azt is szövéste, hogy a szocialista országokból érkező támogatások semmilyen formában sem mérhetőek össze az Egyesült Államok és Japán által Dél-Koreának nyújtott támogatásokkal. A kijelentés háttérében kétségkívül egy fontos célkitűzés húzódott: a KNDK a szülői olimpia társrendezőségéről lemondva elhatározta, hogy az 1989-ben esedékes XIII. Világifjúsági Találkozó megrendezésével fogja elhalványítani a szülői sportesemény várható sikerét, a phenjani fesztivál lebonyolításához pedig nagymértékű szovjet támogatást akart igénybe venni. 1988 elején a KNDK már konkrét listákat adott át a szocialista országoknak, amelyekben az igényelt árukat és szolgáltatásokat sorolták fel. A kétoldalú kapcsolatok növekvő feszültségei ellenére a KNDK Magyarországtól térítés nélküli támogatásként a következő eszközöket és szolgáltatásokat kérte: 100 autóbust, egy 10×30 méteres képernyőjű színes kivetítőberendezést, egy komplett rádióközvetítő berendezést, 10 rádióstúdió mikrofonokkal és magnókkal való felszerelését, televíziós közvetítésekhez szükséges berendezéseket, 28 kilométer adatközlő kábelt, valamint 25 szinkrontolmács betanítását és 40 vendég ingyenes légi szállítását.⁴⁰ A korabeli dokumentumokból nem rekonstruálható egyértelműen, hogy az észak-koreai kérések mekkora része valósult meg, úgy tűnik azonban, hogy a legnagyobb volumenű magyar hozzájárulás a résztvevők egy csoportja légi szállításának biztosítása lett.

Korszakváltás a Koreai-félszigettel kapcsolatos magyar politikában

1988 elején már a phenjani vezetés számára is egyértelmű volt, hogy fontos fejlemények várhatóak a magyar–dél-koreai viszonyban. 1988 áprilisában Kim Jong Nam észak-koreai külügyminiszter levélben kérte Várkonyi Péter magyar külügyminisz-

38 A KCNA hírügynökség 1988. január 15-i nyilatkozata. MNL OL XIX-J-1-k 1988–1989 59. doboz.

39 Tájékoztató a KNDK nagykövetségén. In: *Magyar Nemzet*, 51. (1988) 19. sz. 3. (1988. január 23.)

40 Dr. Taraba János phenjani nagykövet 1988. január 23-i jelentése. MNL OL XIX-J-1-k 1988–1989 58. doboz.

tert, hogy a magyar fél mindenképpen zárkózzon el a Dél-Koreával való kapcsolatépítéstől, valamint az év folyamán személyesen is látogasson el a KNDK-ba.⁴¹ Ezzel párhuzamosan Kim Jong Nam magához kérte az NDK, Csehszlovákia, Románia és Bulgária nagyköveteit, hogy meggyőzze őket, semmiképpen se nyissanak Dél-Korea felé. Az észak-koreai külügyminiszter levelére válaszul Várkonyi udvarias hangú, már-már semmitmondó sorokat küldött. A magyar diplomácia vezetője a világban végbe ment változások fontosságát hangsúlyozta, amelyek során egyre nagyobb szerepet játszanak a tudományos-műszaki, valamint a kulturális és sport-cserkapcsolatok.⁴²

A KNDK kísérletet tett a formálódó magyar–dél-koreai kapcsolatok megtorpedőzésára is. A KNDK külügyminisztériumában Bang Jong Gap területi főosztály-vezető-helyettes ugyanis arra hívta fel a magyar diplomaták figyelmét, hogy a dél-koreai televízióban egy Magyarországot súlyosan sértő adást sugároztak. Elmondása szerint a riportban Magyarországot „népelyomónak” és „rendőrállamnak” minősítették. Bang Jong Gap egy videokazettát is átadott Taraba János magyar nagykövetnek, amely az állítólagos riportot tartalmazta. A misszióvezető értékelése szerint azonban a kazettán egy manipulált összeállítás volt, amit az északiak a magyar–dél-koreai kapcsolatok megzavarása céljából készítettek.⁴³

Minden bizonnyal a KNDK „utóvédharcait” szolgálta az is, hogy 1988 nyarán An Min Szu budapesti nagykövetet hazarendelték. A lépés azért volt furcsa, mert An alig egy évvel korábban kezdte meg misszióvezetői tevékenységét a magyar fővárosban, ráadásul kitűnően beszélt magyarul, mivel az 1950-es években a Budapesti Műszaki Egyetemen folytatott tanulmányokat.⁴⁴ Az új nagykövet Kim Pjong Il, Kim Ir Szen második házasságából származó fia lett. A nagykövet cseréjével az észak-koreai fél azt kívánta demonstrálni, hogy nagy jelentőséget tulajdonít a két ország közötti viszonyoknak.⁴⁵ A magyar–dél-koreai politikai kapcsolatok létrejöttét azonban már nem lehetett megakadályozni.

1988 nyarán a Magyar Hitelbank elnöki tisztét betöltő Demján Sándor Szöulba utazott, ahol ismertette a magyar kormányzat álláspontját: a diplomáciai kapcsolatok felvételének magyar részről nincsen akadálya, ugyanakkor a politikai kapcsolatépítés elősegítéséhez a magyar fél egymilliárd dollár értékű gazdasági csomagot kért. A részletek pontosítására Budapestre utazott Pak Cshol On dél-

41 Kim Jong Nam észak-koreai külügyminiszter 1988. április 6-án elküldött levele. MNL OL XIX-J-1-k 1988–1989 58. doboz.

42 Dr. Várkonyi Péter külügyminiszter 1988 májusában – pontos dátum nélkül – elküldött levele. MNL OL XIX-J-1-k 1988–1989 58. doboz.

43 Az állítólagos dél-koreai televíziós összeállítás egy 4-5 perces anyag volt, amelyből az észak-koreai külügyminisztérium csupán egy kétperces részletet adott át, ráadásul a riportba bevágtak egy nem odaillő filmrészletet, amin egy embert pofoznak. A Magyar Nemzeti Levéltárban őrzött külügyi jelentés szerint az észak-koreai területi főosztály-vezető-helyettes azt kérdezte a magyar diplomatáktól, hogy ilyen sértések mellett Magyarország hogyan tud együttműködni Dél-Koreával. Forrás: Dr. Taraba János phenjani nagykövet 1988. április 20-i jelentése. MNL OL XIX-J-1-k 1988–1989 59. doboz.

44 A Külügyminisztérium 1988. június 10-i feljegyzése. MNL OL XIX-J-1-k 1988–1989 59. doboz.

45 A KNDK budapesti nagykövetségének 1988. június 2-i jegyzéke. MNL OL XIX-J-1-k 1988–1989 59. doboz.

koreai elnöki tanácsadó, aki 400 millió dolláros hitelre tett ajánlatot, a magyar fél pedig az egymilliárd dolláros igényt 800 millió dollárra mérsékelte.⁴⁶

Az ideológiamentes kapcsolatépítéshez Ro The U (korabeli magyaros írással Ro Te Vu), a nem sokkal korábban hivatalba lépett új dél-koreai államfő „északi politika” nevű programja biztosította a kedvező hátteret. Szöul alapvető bizalom-erősítő lépéseket ajánlott Phenjannak, továbbá kifejtette azon szándékát, hogy szeretné normalizálni kapcsolatait a szocialista országokkal.⁴⁷ 1988 augusztusában Pak Cshol On vezetésével újabb dél-koreai delegáció érkezett Budapestre. A magyar vendéglátók a vendégeket elővigyázatosságból egyenesen a budai hegyekben lévő vendégházba szállították. Hosszas tárgyalások során sikerült megállapodni, hogy először mindkét országban állandó képviselőket állítanak fel, azután következhet a teljes körű diplomáciai kapcsolatfelvétel is. Ezzel együtt aláírtak egy 650 millió dolláros gazdasági csomagot, amelyből a Magyar Nemzeti Bank ténylegesen 250 millió dollárt vett igénybe hitel formájában.⁴⁸ A tárgyalások során Etre Sándor diplomata, korábbi phenjani nagykövet tolmácsolt, aki nem sokkal később a szöuli állandó képviselő vezetője, majd az első szöuli magyar nagykövet lett.⁴⁹

A magyar–dél-koreai diplomáciai kapcsolatok létrejötte

A fenti eseményekkel egy időben új magyar nagykövet kezdte meg tevékenységét a KNDK-ban. Kornidesz Mihály, a Magyar Televízió korábbi elnöke 1988 júniusában adta át megbízólevelét Kim Ir Szen elnöknek a Mjohjang hegységben lévő rezidencián.⁵⁰ A közelgő szöuli olimpia és a magyar állandó képviselő szeptemberre tervezett megnyitása miatt nehéz feladatok hárultak az új nagykövetre. 1988 szeptemberének elején Katona István egykori MSZMP KB-tag vezetésével jelentős, bár nem kiemelkedően magas rangú küldöttség utazott Phenjanba, hogy részt vegyen az ország fennállásának 40. évfordulójára rendezett ünnepségeken. A fő rendezvények utáni napon a magyar delegáció azonnal elhagyta a KNDK-t, nehogy a szöuli állandó képviselő megnyitásával kapcsolatos bejelentés következtében bármiféle konfliktus adódjon. Esetleges ellenlépésekre számítva a phenjani magyar misszió kissé szorosabban követte az országban tartózkodó magyar állampolgárok mozgását, hogy szükség esetén biztosítsa az evakuálásukat.⁵¹ Utóbbira végül nem volt szükség, de a szöuli magyar állandó képviselő megnyitásának hírére a *Rodong*

46 A szerző interjúja dr. Torzsa István diplomatával, volt nagykövettel Budapesten, 2008. november 6.

47 Torzsa, 2009. 214–215.

48 A szerző interjúja dr. Torzsa István diplomatával, volt nagykövettel Budapesten, 2008. november 6.

49 Etre Sándor (1941–2005): magyar diplomata. Koreai nyelvi tanulmányait követően a KNDK-ban teljesített diplomáciai szolgálatot. 1988-tól a szöuli magyar állandó képviselő vezetője, majd 1989. február 1-től Magyarország első szöuli nagykövete. 1989–1993 között számos szöuli tévéműsor vendége volt, kiváló koreai nyelvtudásának köszönhetően nagy népszerűségnek és tiszteletnek örvendett.

50 Dr. Kornidesz Mihály phenjani nagykövet 1988. június 13-i rejtjelezett távirata. MNL OL XIX-J-1-k 1988–1989 59. doboz.

51 A szerző interjúja Rátkai Ferenc diplomatával, volt misszióvezetővel Budapesten, 2009. január 16.

Shinmun, a Koreai Munkapárt központi lapja *A szocializmus elárulása* címmel dühödt cikket közölt Magyarországról. A kirohanás a következőket tartalmazta:

„A kommunistáknak és a szocialista országok népeinek nem szabad pusztá gazdasági és üzleti rutinlépésnek tekinteniük Magyarországot most elkövetett hibáját, hanem úgy kell értelmezniük azt, mint a marxizmus-leninizmus elvének és a munkásosztály forradalmi ügyének túrhetetlen elárulását. (...) Régi szocialista barátjának elárulásával és azzal, hogy kezet nyújtott az imperializmus minden haladó nép által elítélt lakójának, Magyarország megsértette a kommunista magatartás és erkölcsi elkötelezettség alapvető normáit. (...) Ezzel az álnok tettel Magyarország gúnyt űz a koreai népből, méghozzá arra a nevetséges ürügyre hivatkozva, hogy az Észak és Dél közötti párbeszédet kívánja előmozdítani, a tevékenységével szeretne hozzájárulni Korea békés újraegyesítéséhez. (...) Az amerikai imperialisták előtt megalázkodó, térden csúszó dél-koreai bábokhoz fűződő állammközi kapcsolatok létesítésével Magyarország lejáratja a szocializmust, és súlyos károkat okoz a szocializmus közös ügyének.”⁵²

A történetek miatt Kim Pjong Il nagykövet előzetes bejelentés nélkül távozott Magyarországról. Mindezzel párhuzamosan, 1988 szeptemberében hatalmas sikert aratva lezajlott a szöuli olimpia, amelyen a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság is részt vett. Ezzel visszafordíthatatlan változás vette kezdetét a klasszikus hidegháborús szövetségi rendszerben. A szocialista országok közül csupán Kuba és Albánia csatlakozott a KNDK által szorgalmazott bojkotthoz. A szöuli olimpiai játékokon való részvétellel a nemzetközi közösség a Koreai-félsziget két állama közül – szimbolikus formában – a Koreai Köztársaságot legitímálta.

Az észak-koreai vezetés igyekezett elejét venni annak, hogy a magyar külpolitikai nyitáshoz hasonlóan más szocialista országok is kapcsolatépítésbe kezdjenek a szöuli kormányzattal, így küldötteket menesztettek a szocialista országokba. Hvang Dzsang Jop pártfunkcionárius Jugoszláviába és Bulgáriába utazott, Kim Jong Nam külügyminiszter a Kínai Népköztársaságba, míg Li In Gju külügyminiszter-helyettes a Szovjetunióba és Lengyelországba. Rövidesen azonban bebizonyosodott, hogy csak a politikai közeledés lassításában sikerült eredményt elérniük, a gazdasági kapcsolatok kialakulása terén nem. Csak Románia és Kelet-Németország volt következetes a KNDK kérésének támogatásában.⁵³

Ebben az időben a phenjani magyar nagykövetség helyzete is egyre nehezebbé vált. A szöuli állandó képviselő megnyitásának hírére a phenjani magyar kolónia tagjaira fokozott pszichológiai nyomás nehezedett. A KNDK propaganda-organumai összesen négy alkalommal intéztek durva hangú támadást Magyarországot ellen, sőt 1988. november 23–24-én a rádió óránként 15 percen keresztül ismételte a Magyarországgal szembeni kirohanást. Az esti órákban ehhez még a helyi televízió adása is csatlakozott. Kornidesz nagykövet beszámolója szerint a Szovjet-

52 A Rodong Shinmun című pártlap 1988. szeptember 19-i számában megjelent cikk tartalmi fordítása. MNL OL XIX-J-1-j (Korea) 14/g 81–80 (mikrofilmen megőrzött anyag pontosabb beazonosíthatóság nélkül).

53 Dr. Kornidesz Mihály phenjani nagykövet 1988. december 7-i jelentése. MNL OL XIX-J-1-j (Korea) [1988] 14/g 81–14.

unió, Csehszlovákia és Bulgária diplomatái együttérzésüket és aggodalmukat fejezték ki a magyar kolónia tagjainak, ugyanakkor ezek a megnyilatkozások összességében tovább fokozták az ott tartózkodó magyarok fenyegetettségérzetét. Érdemes hozzátenni, hogy még a KNDK-val teljes mértékben szolidáris Románia diplomatái sem használták ki a helyzetet a magyar kolónia megbélyegzésére, bár ebben kétségkívül szerepet játszott az is, hogy a magyar misszió tagjai jó személyes viszonyban voltak a román nagykövetség munkatársaival.⁵⁴

Kim Pjong Il nagykövet hirtelen távozását követően a KNDK budapesti missziójának vezetését Bang Jong Gap ideiglenes ügyvivő vette át, akit az állítólagos dél-koreai televízió-műsor kapcsán fentebb már említettünk. Az új misszióvezető a magyar–koreai kapcsolatok személyes elkötelezettje volt, aki az 1950-es évek első felében vendégdiákként az ELTE Bölcsészettudományi Karán tanult, de hiába tett kísérletet a kétoldalú viszony javítására, a magyar–dél-koreai diplomáciai kapcsolatfelvétel következtében ez már lehetetlennek bizonyult.⁵⁵

A hidegháborús szövetségi rendszert végérvényesen felszámoló lépésre végül 1989. február 1-jén került sor, amikor a szöuli magyar állandó képviselet nagykövetségi szintre emelkedett, és az addig képviseletvezetői posztot betöltő Etre Sándor pedig nagykövetté lépett elő. Az ünnepélyes avatásra Horn Gyula külügyminisztériumi államtitkár a dél-koreai fővárosba utazott, az út azonban nem volt zökkenőmentes. Horn és kísérete ugyanis Hongkongban lekészte a csatlakozást, ráadásul úgy tűnt, hogy a delegációnak a váróteremben kell töltenie az éjszakát. Dél-Korea hongkongi konzulja azonban az éjjeli időpont ellenére engedélyt szerzett a főkormányzótól, hogy a vízummal nem rendelkező magyar küldöttség elhagyhassa a repülőtér területét. Sajnos az a futárzsák is elkeveredett, amelyben a nagykövetség felállításához szükséges réztábla volt. A londoni magyar nagykövetségre került táblát végül csak nagy nehezen sikerült a diplomáciai kapcsolatok felvételére Szöulba szállítani.⁵⁶

A KNDK külügyminisztériuma szélsőséges hangvételű nyilatkozatban ítélte el a fejleményeket, a kétoldalú kapcsolatokat ügyvivői szintre csökkentették, és felszólították Kornidesz nagykövetet, hogy hagyja el a KNDK területét. A politikai nyomás további fokozása érdekében közzétették a Hanmindzson (Dél-koreai Nemzeti Demokratikus Front) nevű, állítólagos dél-koreai forradalmi szervezet orosz nyelven (!) kiadott közleményét, amely konkrét fenyegetéseket fogalmazott meg Magyarországgal szemben. A közlemény a következőket tartalmazta:

54 Dr. Kornidesz Mihály phenjani nagykövet 1988. december 15-i jelentése. MNL OL XIX–J–1–j (Korea) [1988] 14/g 81–14.

55 Bang Jong Gapnak korábban még szépirodalmi fordításai is megjelentek Budapesten az Európa Könyvkiadó gondozásában (*Csunjan szerelme*, 1958; *Koreai költők*, 1958).

56 Horn, 1991. 199–204.

„Február 1-jén a magyar kormány, figyelmen kívül hagyva a magyar és a nemzetközi közvélemény határozott elítélését és tiltakozását, bejelentette, hogy nagyköveti szintű diplomáciai kapcsolatot létesít Ro The U katonai rezsimjével. A magyar hatóságoknak ez a lépése népünk izzó gyűlöletét és az egész világ igazságszerető közösségének tiltakozását váltotta ki. (...) A magyar hatóságok nemcsak eladták forradalmi meggyőződésüket, de nyíltan kijelentették azt is, hogy készek segíteni abban, hogy Ro The U katonai-diktatórikus rezsimje a többi szocialista országgal is államközi kapcsolatot létesíthessen, hogy ezzel rávegyék őket is a hitszegekre. A magyar hatóságok kapitulációt jelentő tettei azt mutatják, hogy ők az államhatalomra támaszkodva elárulják a forradalmi elveket, az osztályszolidaritást. A magyar hatóságok tettei Magyarország és a nemzetközi kommunista mozgalom történetének legszégyenteljesebb oldalai lesznek. Pirulniuk kellene saját lakosságuk és a világ előtt. Nálunk erkölcsi szabály: a baráthoz barátilag viszonyulni, az ellenséget büntetni. A magyar kormány, amely eddig a koreai nép barátja volt, a szocialista közösség tagjaként az amerikai imperializmus és gyarmati lakójainak útítársa lett, ellensége tehát népünknek és a szocializmusnak. Komolyan figyelmeztetjük azokat, akik elárulják elvtársaikat és átállnak az ellenséghez, drágán fognak megfizetni bűneikért. Népünk, előrehaladva az antiimperializmus és az önállóság magasra tartott zászlaja alatt, bevonja a magyar trikolórt, a vértől mocskos csillagos-sávós lobogót pedig lángra gyújtja.”⁵⁷

A fenti kijelentések elsősorban a szülői magyar nagykövetséget fenyegették, amelyet Torzsa István diplomata, későbbi szülői nagykövet visszaemlékezése szerint ettől kezdődően a dél-koreai terrorelhárítás egységei őriztek.⁵⁸ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok tanúsága szerint a fenyegetés komolyságára való tekintettel a Belügyminisztérium állásfoglalást kért az illetékes szovjet társszerv budapesti képviselőjétől. Erre válaszul Vitalij Anatoljevics Ursumov ezredes közölte, hogy a KNDK az ilyen jellegű fenyegetéseket a politikai nyomás eszközeként veti be, ráadásul a dél-koreai elhárítás eredményessége, valamint a külföldiek biztonságát garantáló dél-koreai intézkedések miatt „kevés az esély” a fenyegetések valóra váltására. A szovjet illetékes továbbá közölte, hogy a KNDK azért sem fogja végrehajtani a kilátásba helyezett szélsőséges akciókat, mert azok nagyban ronthatnák kapcsolatait a szocialista országokkal.⁵⁹ Ezzel a magyar vezetés számára egyértelművé vált, hogy az észak-koreai rezsim retorikai kirohanásai nem jelentenek tényleges veszélyt, az átalakuló világban ezek a megnyilvánulások inkább csupán kétségbeesett arcmentésnek tekintendők.

57 A phenjani magyar követség 1989. február 7-i küldeménye. MNL OL XIX-J-1-k 1988–1989 72. doboz. A szöveget a szerző kérésére Osváth Gábor nyugalmazott főiskolai docens fordította orosz nyelvről magyarra.

58 A szerző interjúja Torzsa István diplomatával, volt nagykövettel Budapesten, 2008. november 6.

59 V. A. Ursumov 1989. március 23-i levele Bogye János rendőr altábornagy részére. ÁBTL R-IV/1989.

Epilógus

Háromnegyed évvel a hidegháborús szövetségi rendszert lebontó magyar külpolitikai nyitást követően, 1989. november 1-jén Lengyelország is felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Koreai Köztársasággal. Bár a történetek hatására a KNDK visszahívta varsói nagykövetét, a fejleményeket már nem követték a phenjani rezsim részéről olyan szélsőséges kirohanások, mint Magyarország esetében.⁶⁰ A magyar külpolitikai nyitás betetőzésére már a rendszerváltozás legemlékezetesebb eseménye – a Magyar Köztársaság kikiáltása – után került sor. 1989. november 22-én Ro The U dél-koreai államfő ugyanis Budapestre látogatott, a magas rangú vendéget a Ferihegyi repülőtéren Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnök fogadta. Az államfő kíséretében Budapestre érkezett Csve Ho Dzung külügyminiszter, Han Szong Szoo kereskedelmi és ipari miniszter, Ri Szang Hi tudományos és technológiaügyi miniszter, valamint a KOTRA csaknem harminc vezető üzletemberből álló delegációja is. Az államfő megérkezésének napján a budapesti Broadway moziban Koreai Filmhét vette kezdetét, amire először került sor Magyarországon. A fenti események óta már csaknem 35 év telt el, a magyar–dél-koreai kapcsolatok pedig politikai-gazdasági, valamint tudományos és kulturális téren is töretlenül fejlődnek.

A közép- és kelet-európai térségben lezajlott rendszerváltozásokat a KNDK történelemszemlélete napjainkban úgy ítéli meg, hogy a változások alapvető felelőse Mihail Gorbacsov szovjet pártfőtitkár volt, akit a „szocializmus árulójának” minősítenek. A már említett *Szegye Rjoksza* (Világtörténelem) című középiskolai tankönyv összefoglalója szerint a Szovjetunióban meginduló reformpolitika azt eredményezte, hogy az 1980-as évek végén valamennyi közép- és kelet-európai országban lecserélődött a vezetés, de az új generáció már a „szocializmus ellenségeiből” állt. Az észak-koreai tankönyv azonban úgy értékeli, hogy a kapitalizmus visszatérése csupán „átmeneti jelenségnek” tekintendő, mert nem lehet megakadályozni a „haladást a szocializmus felé, ami a történelem törvényszerűsége”.⁶¹

Végezetül engedjék meg egy személyes megjegyzés e sorok írójától: három évtizeddel a történelmi jelentőségű események után, mint Magyarország szülői nagykövete, megkerestem Pak Cshol On volt elnöki tanácsadót, aki a kapcsolatépítés során a dél-koreai fél főtárgyalója volt. Beszélgetéseink alatt derült ki, hogy Pak úr – annak ellenére, hogy a folyamat kulcsfigurája volt – a magyar állam részéről még nem részesült hivatalos elismerésben. Így felterjesztettem őt a Magyar Érdemrend Középkeresztje kitüntetésre, amit 2019 februárjában, éppen három évtizeddel a diplomáciai kapcsolatfelvétel után adhattam át neki a szülői nagykövetség szalonjában.⁶² Pak pedig annyira meghatódott a gesztustól, hogy nem sokkal később kezdeményez-

60 Diplomáciai viszony létesült Varsó és Szöul között. In: *Népszabadság*, 47. (1989) 260 sz. 2. (1989. november 2.)

61 Pak, 2012. 11–13.

62 Hungarian honor. In: *Korea Joongang Daily*, 2019. február 12.

te az első Koreai–Magyar Baráti Társaság létrehozását, amelynek alapító elnöke az 1989 novemberében Budapestre látogató Ro The U államfő fia, Ro Dzse Hon lett.⁶³

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelye

ÁBTL

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (Budapest)

MNL OL

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)

2. Kiadott források és szakirodalom

Csoma

2012 Csoma Mózes: *Koreaiak Magyarországon az 1950-es években*. Bp., 2012.

Everlasting Fraternal Friendship

1984 *Everlasting Fraternal Friendship. The Great Leader Comrade Kim Il Sung's Official Goodwill Visits to the Soviet Union and Other European Socialist Countries*. Pyongyang, 1984.

Horn

1991 Horn Gyula: *Cölöpök*. Bp., 1991.

Kim, H.

1994 Kim, Hyun-hee: *Kémek iskolája*. Bp., 1994.

Kim, S.

2001 Kim, Stephen Jin-Woo: *Master of Manipulation. Syngman Rhee and the Seoul–Washington Alliance 1953–1960*. Seoul, 2001.

Kim–Rhee

1956 Kim, Yong-ho – Rhee, Yung-soon: *Hanggari Piga*. Seoul, 1956.

Lankov

2005 Lankov, Andrei: *Crisis in North Korea: The Failure of De-Stalinization, 1956*. Honolulu, 2005.

Osváth

2006 Osváth Gábor: *Koreai nyelv és irodalom*. Bp., 2006.

Pak

2012 Pak, Szong Il: *Szegye Rjoksza*. Phenjan, 2012.

Rákosi

1997 Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956*. I–II. köt. Bp., 1997.

Torzsa

2009 Torzsa István: A magyar–dél-koreai diplomáciai kapcsolatok normalizálása, az elmúlt húsz év eredményei. In: *Külügyi Szemle*, 8. (2009) 1. sz. 212–227.

63 Ro Jae-hun and Jang Si-ho receive Gold Cross of Merit on Hungary's National Day. In: *The Korea Herald*, 2021. augusztus 24.

MÓZES CSOMA

A FOREIGN POLICY OPENING IN THE LATE KÁDÁR ERA

THE ESTABLISHMENT OF DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN HUNGARY AND SOUTH KOREA

One of the most memorable foreign policy moves in the late Kádár era was the establishment of diplomatic relations between Hungary and South Korea in February 1989. In the period of Cold War, Hungarian foreign policy recognized as the only legitimate representative of the Korean people the Korean People's Democratic Republic, which ruled the northern part of the Korean Peninsula, and, in accordance with the other countries belonging to the Soviet block, maintained no diplomatic relations with its official enemy, the Republic of Korea. This Hungarian move meant without any doubt a breach of the Cold War alliance structure, and the Pyongyang regime accordingly reacted to it nervously. The present paper presents the process of the establishment of the official relations, based on archival sources and the recollections of the participants.

CONTENTS

Hungary's Foreign Policy Opening in the Second Half of the 1980s (Péter Vámos)	325
<i>Studies</i>	
Mózes Csoma: A Foreign Policy Opening in the Late Kádár Era: The Establishment of Diplomatic Relations between Hungary and South Korea	329
Attila Novák: Long March, Loopholes Exploited: The History of Hungarian–Israeli Diplomatic Relations until the Resumption of Diplomatic Relations	349
István Tarrósy: Hungarian Foreign Policy Regime Change in Africa: Relations with the Republic of South Africa in the 1980s–1990s	371
Isaac Bershaday – Péter Vámos: “They Came to Hungary to Learn”: Chinese Guest Workers in Győr	387
<i>Workshop</i>	
Gábor Demeter: The Perception of Ottomans and Muslims in Bulgaria in the 19 th Century: The Roots of Present-day Stereotypes and Prejudices	409
Dániel Farkas: Heading to Baku! The History of Dunsterforce	431
<i>Book Reviews</i>	
A History of Ukraine (Katalin Schrek)	461
The Hungarian–Albanian Dictionary by Zoltán László: Imperialism and Linguistics (Joachim Matzinger)	466
The Polish Question in Hungary in the World War I (Dániel Miklós)	470
Hitler's French Soldiers in the Soviet Union (Márk Palócz)	473
Hungarian Diplomatic Sources on the Azerbaijani–Armenian Conflict (Kornél Nagy)	476

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2023. évi évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Kutatási Hálózat Titkársága
és a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatja.

HUN
REN

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

